

Kedves ERAK tagok, támogatók és érdeklődők!
Szeretettel meghívunk Benneteket rendezvényünkre:

2012. november 28-án, szerdán, 19.00 órakor a Bruder Klaus Kirche nagytermébe, Stuttgart, Albert-Schäffle-Str. 30.

**Az előadás címe: 120 ÉVE SZÜLETETT ISTEN SZOLGÁJA,
MINDSZENTY JÓZSEF BÍBOROS**

Előadó: Dr. Tempfli Imre

Dr. Tempfli Imre rövid életrajza:

1954. december 3-án született a Szatmár megyei Kaplonyban (Erdély).
1973 és 1979 között a gyulafehérvári Római Katolikus Hittudományi Főiskolán filozófiát és teológiát tanult.
1979-ben szentelték pappá a Szatmári Egyházmegye szolgálatára.
Máramarosszigeten, majd Nagybányán volt segédlelkész.
1986 őszén plébánosi kinevezést kapott Alsóhomoródra.
1990 őszétől a gyulafehérvári Római Katolikus Hittudományi Főiskola teológiai tanára és fegyelmi prefektusa.
1991 és 1993 között Rómában a „Gergely-Egyetemen” egyháztörténelmi tanulmányokat folytatott és belőle licenciátusi fokozatot szerzett.
1993 őszétől a szatmári „Szent Család” plébánia lelkésze.
1994. június 22-én Budapesten, a Pázmány Péter Hittudományi Akadémián doktori fokozatot szerzett teológiából.
1994 és 2007 között a németországi „Kirche in Not” katolikus nemzetközi segélyszervezet osztályvezetője Königstein im Taunus-ban.
2001 nyarától 2002 nyarától Reizer Pál szatmári püspök helynöke volt.
2007. július 1-től a Stuttgarti Magyar Katolikus Egyházközség 2. lelkésze.
2008. december 1-től a Stuttgarti Magyar Egyházközség plébánosa.

Dr. Tempfli Imre:
120 éve született Isten szolgája, Mindszenty József bíboros
című előadásának vezérfonala:

Bevezető

1. Élete
2. Működése
3. Jellemvonásai
4. Megítélése
5. Utószó

120 ÉVE SZÜLETETT ISTEN SZOLGÁJA, MINDSZENTY JÓZSEF BÍBOROS

Előadás az ERAK 2012. nov. 28-i ülésén

Miért éppen Mindszenty? Talán mert ő volt Magyarország utolsó hercegprímása? Akkorra ez a cím és tisztség már amúgy is csak halvány visszfénye volt valamikori eredetijének... Talán mert annyit szenvedett volna a kommunizmus alatt? Rajta kívül százak és százak szenvedtek, sőt sokan voltak olyanok, akik életükkel fizettek elv- és hithű ellenállásukért... Talán mert éppen 120 évvel ezelőtt született? Annyian születtek 120 évvel ezelőtt, akiknek a neve kihullott a történelem feledésének irgalmatlan rostáján...

Hát akkor miért? Azért, mert Mindszenty József a magyar katolikus egyház egyik legnagyobb 20. századi alakja volt.

Méltó és igazságos tehát, hogy a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia tudományos napot rendezett tiszteletére, 120. születésnapja előestéjén, március 28-án a budapesti Központi Papnevelő Intézetben. Ugyanezen a napon, Szombathelyen Veres András megyéspüspök nyitott meg egy állandó Mindszenty József-émlékkiállítást a püspöki palotában. Március 30-án, pénteken délután *"Emlékezés a lelkipásztor Mindszenty Józsefre"* címmel, konferenciával folytatódott az ünnepség, amelyen neves előadók – közöttük Márfi Gyula veszprémi érsek; Stróber László kanonok, apátplébános; Szabó Ferenc SJ teológus; Török József, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem történész professzora és Perger Gyula plébános, levéltári püspöki referens – szólaltak fel. Augusztus hónapban pedig *Fidelissimus pastor – Mindszenty bíboros fehérvértanúsága* címmel valamikori működési helyére, Veszprémbe érkezett egy osztrák és magyar intézmények által összeállított kiállítás, hogy a hívek és a tisztelők visszaidézdhessék rövid veszprémi működésének főbb állomásait. Nem is beszélve a külföldi magyarság körében megtartott számtalan megemlékezésről, közöttük a mienkről, a Stuttgartiról, amelyek valamennyien *„egy szenvedésekkel teli, hosszú történet összefoglalásai, és reméljük, hogy hozzájárulnak múltunk igazságának megismeréséhez, népünk lelki gyógyulásához és felemelkedéséhez"*.

Kísérjük most röviden végig ennek a nagy főpásztornak az életútját!

1. Élete

Mindszenty József 1892. március 29-én született a Vas megyei Csehimindszenten földműves családból. Pehm családnevét 1941-ben magyarította. 1915. június 12-én szentelte pappá Mikes János püspök a szombathelyi székesegyházban. Felszentelés után előbb a Vas megyei Felsőpatyon volt káplán, majd a 1917-től a zalaegerszegi gimnázium hittantanára lett. A kommün ideje alatt ellenzéki magatartása miatt 1919. február 9. és május 15. között letartóztatásban volt Szombathelyen, a

direktórium kiutasította Zala vármegyéből, és szülőfalujába internálták. 1919-től Zalaegerszeg plébánosa volt, 1924-ben címzetes apát lett, 1937-ben XI. Piustól pápai prelátusi címet kapott.

1944. március 4-én, XII. Pius pápa veszprémi püspöknek nevezte ki. 52. születésnapján, március 29-én foglalta el a főpásztori hivatalt. Jelmondatául a „*De victus vincit*” mondatot választotta (*legyőzette is győz*).

1944. november 27-én ismét letartóztatták, ezúttal a nyilasok, és előbb Veszprémben, majd Sopronkőhidán, végül Sopronban raboskodott. Majd csak a háború utolsó napjaiban, pontosabban 1945. április 20-án térhetett vissza püspöki székhelyére, Veszprémbe.

Az év április 29-én súlyos cukorbetegségben meghalt az esztergomi érsek, Serédi Jusztinián hercegprímás. 1945. szeptember 8-án XII. Pius őt nevezte ki esztergomi érsekké. Két nap gondolkodási idő után alávetette magát a pápai akaratnak, és 1945. október 7-én Esztergomban beiktatták új hivatalába. 1946. február 21-én tették meg bíborossá. Ekkor már új urak uralkodtak Magyarországon is...

A kommunista hatalom hamarosan súlyos támadásokat indított az egyházak ellen, amely támadásokat Mindszenty igyekezett következetesen visszaverni, mígnem 1948. december 26-án letartóztatták és az Andrássy út 60-ban megkezdtek kínzását és kihallgatását. Legfőbb kínzója Décsi Gyula volt. Számos jegyzőkönyvet Sulner László írásszakértő és felesége írt alá, de Mindszenty sajátkezűnek feltüntetett vallomásait is ők hamisították. 1949. február 8-án első fokon, július 9-én másodfokon életfogytiglani fegyházra ítélték, ami a keresztény világban nagy felháborodást váltott ki. XII. Pius pápa megdöbbenéssel tiltakozott az igazságtalan és jogtipró ítélet ellen, az ENSZ közgyűlése megbélyegezte a magyar kommunista kormány eljárását, és nemzetközi sérelemnek nyilvánította a bíboros bebörtönzését. Mindhiába! Hat év budapesti börtön után megromlott egészsége miatt 1955. augusztus 17-től Püspökszentlászlón, november 2-től Felsőpetényben tartották fogva.

Innen szabadult 1956. október 30-án. Nagy Imre miniszterelnök kérésére november 3-án beszédet mondott a Szabad Magyar Rádióban, kiállt a nemzeti szabadságharc céljai mellett, és a polgári demokrácia jövőképét vázolta fel. 1956. november 4-én a Parlamentből, ahová Tildy Zoltán hívta be, kénytelen volt az amerikai követségre menekülni, mert Budapestet előzönlötték a szovjet tankok, és vérbe fojtották a forradalmat. Ezzel a bíboros az egyik kiemelt közellenségévé vált.

A forradalom leverése után a Kádár-kormányzat nem engedte visszatérni őt érseki székébe. Noha több alkalommal döntött az amerikai nagykövetség elhagyásáról, de ezt politikai tényezők egyre megakadályozták. Végül, teljesítve VI. Pál pápa kérését, 1971. szeptember 28-án elhagyta a követséget, és Rómába, majd október 23-án

Bécsbe ment. Amikor VI. Pál pápa találkozott vele, neki adta mellkeresztjét és gyűrűjét. Mivel látta, hogy ez a megállapodás személyi szabadságát sérti (a Vatikánt nem hagyhatta volna el, nem végezhetett volna lelkipásztori munkát, és nem érintkezhetett volna a Magyarországról elmenekült honfitársaival), saját akaratából – a Szentszék nem akadályozta meg a döntését – az egyházjogilag a magyar prímások alá tartozó bécsi szemináriumba, a Pázmáneumba utazott.

Lelkiismereti kötelességének érezte, hogy a világban szétszóródott magyarokat hitükben és magyarságukban erősítse, ezért intenzív lelkipásztori munkába kezdett, nyugat-európai városokban és búcsújáróhelyen felkereste a magyarokat, s hosszabb lelkipásztori útra indult Kanadába, az Egyesült Államokba, Dél-Amerikába, Dél-Afrikába, Ausztráliába és Új-Zélandba.

Stuttgartban 1974. június 30-án járt. Stuttgarti látogatásának rövid összefoglalóját lásd Tempfli Imre: *A Stuttgarti Magyar Katolikus Egyházközség története*, Stuttgart 2012, 70-71.o.

Koncepció perének 25. évfordulóján, 1974. február 5-én VI. Pál pápa megüresedettnek nyilvánította az esztergomi érseki széket azzal az indokkal, hogy a magyar prímás lemondott. Mindszenty hat pontból álló kommunikét adott ki, s ebben a világ közvéleménye számára világosan megindokolta, miért nem mondhat le a magyar prímás ezekben a drámai időkben. Lemondatása Kádárék követelése volt, s ennek fejében szabadon engedték a kommunista börtönökbe zárt egyházi személyeket. A Szentszék általi megaláztatás ellenére folytatta lelkipásztori útjait, de vesebaja egyre súlyosbodott, amelyhez prosztatatarák is párosult. Ez utóbbi műtéti beavatkozást igényelt, s ezt el is végezték az érseken. Az altatásból azonban már nem ébredt föl.

1975. május 6-án halt meg a bécsi Irgalmasok Kórházában. Holttestét végakarata szerint Mariazellben helyezték el. Sírhelye hamarosan a magyar katolikusok számára zarándokhellyé vált.

1990. május 18-án a magyar Legfelsőbb Bíróság kinyilvánította, hogy Mindszenty József ártatlan.

Holttestét 1991. május 4-én ünnepélyesen hazahozták, és újratemették az esztergomi bazilika kriptájába.

A mártír sorsú bíboros boldoggá avatási eljárása jelenleg folyamatban van a Vatikánban.

2. Működése

Ahhoz, hogy működését, illetve cselekedeteinek mozgató rugóját megértsük, eszünkbe kell idézni, hogy a kereszténység egyik legfontosabb üzenete a következő: *Mindig az egyénnek a cselekedetei, érdemei szerint kell a büntetést vagy a jutalmazást kimérni rá.* Tehát kollektív ismérvek

alapján egy keresztény ember nem egyezhet bele abba, hogy csoportokat, embercsoportokat megkülönböztessenek, vagy üldözzenek.

Ez vezette Mindszenty bíborost is egész papi életén keresztül. Ezért vette fel a harcot minden totalitárius világnézettel szemben. És ezt a harcot egészen haláláig folytatta!

2.1. Alig 15 éves pap, amikor a harmincas években szembeszállt Gömbös Gyula miniszterelnök diktatórikus törekvéseivel és a nyilaskeresztes mozgalommal. Majd – mint friss püspök – 1944. november közepén felszólalt a zsidóságot ért üldöztetések és jogtiprások ellen is. A dunántúli püspökök híres protestáló levelét, mely kezdeményezésére született, személyesen adta át Szálasi Ferenc miniszterelnök helyettesének. Két hét múlva papjaival együtt letartóztatták, mert egyházmegyéjében megtiltotta a nyilas hatalomátvétel okán a nyilasok által követelt ünnepi szentmisék megtartását.

2.2. Esztergomi érsekké való kinevezésével személyében elveihez ragaszkodó, megalkuvásra nem hajlandó vezető került a magyar katolikus egyház élére. A kommunista hatalommal viszonylag hamar összetűzésbe került, Mindszenty már a diktatúra elharapódzása elején kiállt az egyetemes értékek és a haza, a jog, az egyház, s nem utolsósorban a nem kommunista elveket valló többi magyar védelméért.

Ezért ellenezte a nemzeti bizottságok működését, a kommunisták vezette politikai rendőrség tevékenységét, a katolikus sajtó korlátozását.

Ezért tiltakozott a hitoktatás fokozatos felszámolása, az egyházi iskolák és a katolikus intézmények államosítása ellen.

A népi demokráciával szemben kereszténydemokráciát, keresztény erkölcsi törvényeken alapuló társadalmat hirdetett, s ennek elérésére igyekezett egyházát mozgósítani. Fokozatosan az antikommunista politika vezéralakja lett, így Rákosiék különös gondossággal készültek a leszámolásra az *„egyházi reakciót”* megtestesítő főpappal. A politikai rendőrségen és a szovjet parancsnokság kémelhárító osztályán külön csoport foglalkozott *„a Mindszenty személye és a köréje gyűlt reakciós kör”* tevékenysége elleni harccal.

2.3. 1956 őszén és az amerikai nagykövetségen eltöltött hosszú – látszólag tehetetlenségben eltöltött – idő alatt is Katolikus Egyházának szabadságáért és népének önrendelkezési jogáért szállt síkra. Csendes, kemény vértanúsággal.

15 éven át volt *„félfogságban”*. Példája ezreknek és ezreknek adott életerőt. Személye állandó túske volt a kommunisták testében. Nem csoda, hogy egyvégtében elvesztésén és hiteltelenítésén fáradoztak. És amikor VI. Pál pápa – a Kádár-rendszer nyomására – 1973. december 18-án üresnek nyilvánította az esztergomi érseki széket, őt pedig nyugállományba helyezte, Mindszenty ugyan a döntést tudomásul vette, de nyilvánosan bírálta a Vatikán kompromisszumot kereső keleti politikáját. Őt igazolta a jelenlegi XVI. Benedek pápa, aki még bíborosként, 1992-ben így méltatta őt: *„Akkor értettem meg, hogy annak*

idején ő (Mindszenty) miért úgy cselekedett, és miért úgy döntött. Akkor jöttem rá, hogy a diktatúrával azért nem lehet egyezkedni, mert az már együttműködést jelent. Amit Mindszenty József választott, az az egyetlen választható út volt.”

3. Jellemvonásai

Mindszenty bíboros életéről és életművéről ma még nem lehet részletesen kidolgozott képet rajzolni és végleges ítéletet alkotni, mert kéziratának, prédikációinak, beszédeinek, előadásainak, sajtónyilatkozatainak nagyobbik része még nem hozzáférhető a kutatók számára, mert még összegyűjtésre vár kiterjedt levelezése. Mindezekon túl a végleges ítélethez szükséges történelmi távlat is hiányzik.

Azt azonban a kortársak vallomásai alapján pontosan lehet tudni, hogy milyen egyéniség volt? Melyek voltak a főbb jellemvonásai?

3.1. Az első, amit mindenki egybehangzóan állít, az az, hogy a bíboros rendkívüli egyéniség, **makulátlan életű pap** volt. A lefogatását megelőző rágalomhadjárat idején Kádár János belügyminiszter rendőrkapói Zalaegerszeget is végigszaglázták, de üres kézzel kellett távozniuk. Az öreg Bábi néni, akit szintén megkérdeztek, nyíltan a szemükbe vágta: *„Ha az egész várost tűvé teszik is, semmit se találnak ellene...!”*

3.2. A legkifejlettebb és a legfeltűnőbb jellemvonásai **az akaraterő, az elvhűség és a munkakedv** voltak. *„Soha nem találkoztam — mondta róla egyik bizalmas munkatársa — sem pappal, sem civil emberrel életemben, aki hivatását s az abból folyó kötelességeket olyan halálosan komolyan vette volna és teljesítette élete utolsó pillanatáig, mint Mindszenty József.”* Ugyanolyan hivatástudatot és munkakészséget követelt meg a papjaitól és a világi apostoloktól is. Ezért a lanyhábbak és a kényelemszeretők néha — a háta mögött — morogtak is ellene.

3.3. Legelső és legfontosabb feladatának — mint plébános, mint püspök, mint prímás és mint száműzött bíboros egyaránt — **a lelkipásztori munkát** tekintette. Hit és erkölcs dolgában a hagyományos katolikus tant követte, az igehirdetés és lelkipozozás terén azonban a legmodernebb módszereket is szívesen alkalmazta. Feltűnő volt, hogy a második vatikáni zsinat után mennyire szorgalmazta a magyar nyelvű istentiszteletek bevezetését.

3.4. Akik csak felületesen ismerték, a modorát merevnek, az emberkezelését hidegnek tartották. Akik azonban hosszabban a közvetlen közelében éltek, egyöntetűen azt vallják, hogy **barátságos és vidám is tudott lenni**, és hogy a zárkózott külső igen meleg, együttérző, segíteni mindig kész szívet takart.

3.5. Határozott elvei voltak és azokat akkor is megvallotta, ha csak kevesen értettek vele egyet. És helyesnek tartott tervei kivitelezését

akkor is megkezdte, ha azoknak megvalósítását a tanácsadói lehetetlennek tartották.

Kétségtelenül volt benne bizonyos fokú „szent” makacsság, az elvhűsége és a célratörő akarat szerencsés ötvözete, amelynek azonban semmi köze sem volt a köznapi értelemben használt emberi gyöngeséghez. Sok tekintetben ennek a „szent” makacsságának köszönhető, hogy — magyar és világviszonylatban egyaránt — élete és életműve kitörülhetetlenül beíródott a történelem lapjaira.

3.5. A sajátos magyar helyzet hozta magával, hogy **a közéleti, politikai szereplést is kötelezőnek érezte**. Mint ilyen a haladó konzervatívok csoportjához tartozott. Az volt a felfogása, hogy jobb jövőt csak a múlt értékeinek a fundamentumára lehet építeni. De ugyanakkor azt se szűnt meg hangoztatni, hogy a parasztságnak és munkásságnak is jogot kell biztosítani a nemzet sorsának intézésében és a közösen szerzett nemzeti jövedelem élvezetében.

Azok közé a kevesek közé tartozott, akik kezdettől fogva világosan látták — és ebbeli meggyőződésüket nem is rejtették véka alá —, hogy kereszténységünknek és magyarságunknak a nemzeti-szocializmus és a kommunizmus is halálos ellensége. Ezért emelte fel a szavát a hitleri megszállás ellen és ezért utasította vissza — még mint veszprémi püspök — a két kiszegzardapárti papképviselő, Balogh István és Varga Béla ajánlatát, akik arra kérték, hogy utazzék fel velük a fővárosba és mondjon köszönetet Sztálinnak és Vorosilov marsallnak szabadulásáért és az orosz hadseregnek az Egyház iránt tanúsított jóindulatáért...

Mind a Hitler, mind pedig a Sztálin által uralomra segített csatlós rezsim üldözte. De se az egyiknek, se a másiknak zaklatása nem tudta lelohasztani szívében annak a mély és forró szeretetnek a lángját, amellyel hazáját és nemzetét kisgyerek kora óta szerette. Nem utolsó sorban az ő hősi kiállásának és vértanúlélekkel vállalt szenvedésének köszönhető, hogy a szabad világ megismerte a kommunizmus igazi arcát és az orosz imperializmus hódító szándékait.

4. Megítélése

Mindszenty bíborosnak a megítélése egészen napjainkig eléggé vegyes, a Kádár-kor legvégéig iszonyú sok rágalmat szórtak rá. A hercegprímás utóéletében, amikor már elfogytak a szitkok, azt mondták rá, hogy nem tudott eligazodni a világ dolgaiban, „nem értette meg az idők szavát, őskonzervatív volt”. Ennek a képnek a fenntartása személyes ügye volt az MSZMP legmagasabb pozícióját betöltő emberének, Kádár Jánosnak; ő volt ugyanis a belügyminiszter Mindszenty letartóztatásakor. A bíboros neve, munkássága máig sem kapta meg a méltó helyet a közéletben és a közgondolkodásban, nem kapta meg a teljesítményének kijáró figyelmet.

Most megpróbálom hát röviden összefoglalni, hogy számomra miben állt az ő emberi, időtálló nagysága?

4.1. Isten szolgája, Mindszenty József bíboros **bátor, szókimondó**, sőt – mint VI. Pál pápa mondta róla halála után – rettenthetetlen ember volt. Nem volt világmegváltó gondolatok rabja, sem hordozója, de mindig kimondta, amit helyesnek gondolt. És akkor sem riadt vissza ettől, ha élete vagy szabadsága forgott kockán. „A bíboros (...) volt az igazság jelzőlámpása” – mondta róla 2012. május 5-én, a budapesti megemlékező szentmisén Carlo Caffara bolognai érsek.

A földi hatalmak mércéjével mérve bár gyenge volt, de az igazság ereje sugárzott belőle. Ezért féltek tőle.

Ebben adja nekünk az első maradandó példát!

4.2. Mindszenty József nagyon szerette **hazáját és népét**. Nemzetét sohasem árulta el, sem tettben, sem gondolatban. Védte népét, védte az emberséget egy olyan korban, amikor elemi történelmi erők pusztították az országot, a világot és bennük az embert. Minden tőle telhetőt megtett embertársaiért, az elesettekért és a kítaszítottakért, megalkuvás nélkül vette vállára a haza becsületével járó felelősség minden terhét.

Legszívesebben példázzák ez a száműzetése utáni lelkipásztori útjai. (Tulajdonképpen II. János Pál előképe volt; amikor 15 évnyi kényszerű amerikai követségi fogság után szabadult, ő volt az első olyan főpásztor, aki beutazta az egész világot, ezzel szolgáltatott mintát.)

Az a lelkipásztori és nemzetmegmentő munka, amit a száműzött bíboros kényszerű emigrációjában végzett, az fizikai és szellemi vonatkozásban egyaránt egyedülálló teljesítmény. Magyar embernek még soha nem volt a nagyvilágban akkora híre-neve, mint Mindszenty Józsefnek. A szabadföldi magyarság életét pedig az egész nyugati féltekét behálózó missziós körútjaival legalább egy nemzedékkel meghosszabbította. Személye jelképpé magasodott: a magyar katolikus közösség és az egész megkínzott és elnyomott magyar nép jelképévé.

Ebben kell őt másodszor követnünk!

4.3. Mindszenty **szabad ember** volt, méghozzá a szó legigazabb értelmében. A legszabadabb azok közül, akik a sokféle rabságot hozó XX. században lelki vagy politikai vezetők voltak. Egy volt a kevesek közül, akik nem a hatalom kényszerének engedelmeskedve, hanem szabad akaratukból cselekedtek.

A diktatúrák idején szabadnak lenni annyit tesz: a lelkiismeret, az emberség, a hazafiság parancsát követni, és eszerint cselekedni. Mindszenty bíboros - úton a proletárdiktatúra kialakulása felé - a püspöki kar nevében szót emelt a lelkiismereti, illetve vallás- és a szólásszabadság sérülése miatt is, de kőkeményen képviselte a deportált felvidéki és lemészárolt délvidéki magyarok szabadságjogát, éppúgy, mint a meghurcolt zsidókat és az embertelenül kitelepített németeket, nem külön módon az ítélet nélkül bebörtönzötteket, internáltakat.

Ez legyen számunkra harmadik útravalója.

5. Utószó

Milyen lélekkel emlékezzünk rá most, születésének 120. évfordulóján? Akkor lesz hozzá méltó az ünneplésünk,

- ha ma is tiszteljük történelmünk teljes igazságát,
- ha Krisztus fényében szemléljük az embert és a világot,
- ha nem egy-egy érdekcsoport elfogultságával, hanem a mindenkit elfogadni és mindenkivel kiengesztelődni kész szeretet bátorságával nézzük múltunkat és jelenünket,
- ha hitünk elszántságával utasítunk el minden rasszizmust és nemzetiségi gyűlölködést,
- ha úgy szeretjük népünket, hogy közben mindenki másban is megbecsüljük Isten képmását és a Teremtő kultúrákat alkotó bölcsességét.

VI. Pál pápa, akivel pedig a Vatikán új keleti politikája miatt komoly ellentétei voltak, amikor a Bíboros elhunytát közölték vele, ezt a kijelentést tette: *„A halál olyan lángot oltott ki a földön, amely ragyogó fényével bevilágította az Egyház útjának utolsó évtizedeit...”*

Hasonló volt Franz König bécsi bíboros-érsek gondolatmenete is, aki temetési búcsúbeszédét ezzel a latin mondattal fejezte be: *„Defunctus adhuc loquitur.”* Magyarul: *„Holtában is beszél.”*

Adja Isten, hogy a nagy magyar hitvallónak és vértanúnak a tanítását ne csak meghallgassuk, hanem kövessük is.

Stuttgart, 2012. nov. 28.